

การศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสมาอาชีพและการพึ่งตนเอง
ของครอบครัว สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
The Study of Area-Based Working Mechanism Supporting Career and
Family Self-Dependent for Local Organization

อุทุมพร อินทจักร¹
Autumporn Intachak¹

บทคัดย่อ

การศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสมาอาชีพและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนานวัตกรรมการขับเคลื่อนงานครอบครัวอบอุ่นในระดับพื้นที่ ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัยของสมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อสร้างสมาอาชีพและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน โดยใช้การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามเรื่องสภาวะการณ์การพึ่งตนเองของครอบครัวจำนวน 3,300 ชุด และการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดและถอดบทเรียนการทำงานทั้งจากครอบครัวและชุมชนในจังหวัดน่าน ร้อยทั้ง 11 จังหวัด

ผลการวิจัยพบว่า กลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสมาอาชีพและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกระบวนการทัศนสำคัญของการเป็นประชาสังคม โดยมีลักษณะร่วมบางประการ อาทิ 1) การมีโครงสร้าง หรือองค์กรที่ชัดเจนรองรับ 2) การมีระบบความสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสาร ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ 3) การมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนหรือช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน 4) การมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันและนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และตัดสินใจปัญหา ร่วมกันของคนในชุมชน 5) การมีจิตสำนึกสาธารณะบนพื้นฐานของความไว้วางใจ ระหว่างกันของคนในชุมชน 6) การมีภาวะผู้นำที่ดีและซื่อตรง มีคุณธรรม แนวทางสำหรับการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสมาอาชีพและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรม มี 4 ขั้นตอน คือ 1) การตั้งโจทย์จากข้อมูลสภาวะการณ์ครอบครัวในพื้นที่ 2) การวางแผนร่วมกันของคนในพื้นที่ 3) การลงมือปฏิบัติตามแผนงาน/โครงการและ 4) การติดตามและประเมินผลเพื่อวัดผลสำเร็จของโครงการ

¹อาจารย์ประจำ ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Abstract

The Study of Area-based Working Mechanism supporting career and Family Self-dependent for Local Organization was part of Area-based Innovation Development for Healthy Family project supported by Thai Family Study Fund and Thai Health Organization. This research aimed to study working development mechanism enhancing vocation and family self-dependent for local family development unit. Using mixed method, this research used data collection from 3,300 questionnaires about family self-dependent situation and group conference for brainstorming and knowledge management to define working methodology in family and community levels from 11 pilot provinces.

The research results shows that area-based working mechanism supporting career and family self-dependent for local organization required the scenario of being civic community with several co-attributes: 1) Solid support from structure or organization. 2) Relationship system and frequent communication. 3) Role as stake holder or mutuality between people. 4) Relation augmenting activities leading to learning process and co-working between people. 5) Civic consciousness based on trust between local people. 6) Good leadership. There are 4 procedures for Area-based Working Mechanism supporting Vocation and Family Self-dependent for Local Organization: 1) Setting goal from local family situation data. 2) Co-planning by local people. 3) Operation according to the project plan. 4) Following up and evaluation to project's success.

ความเป็นมา

ประเทศไทยยังคงมีครอบครัวและชุมชนที่อยู่ในภาวะเสี่ยงและยากลำบากซึ่งหากแบ่งลักษณะของครอบครัวยากลำบากตามภารกิจที่ทางศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ได้ให้การดูแลช่วยเหลือเป็นภารกิจหลักคือ 1) ครอบครัวฐานะยากจน เป็นครอบครัวมีรายได้รวมกันไม่เกิน 20,000 บาท/ปี พบว่าความยากจนโดยรวมมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 10.9 ของประชากรทั้งประเทศ หรือมีคนจนประมาณ 7.3 ล้านคน (ข้อมูลจากการสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้ภาวะสังคม (สคช.) ปี 2556) 2) ครอบครัวที่มีผู้พิการและเจ็บป่วยเรื้อรัง จากรายงานการสำรวจความพิการ (สคพ.) และของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. 2560 พบมีคนพิการทั้งสิ้น 1.9 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.9 ของประชากรไทย ประเด็นด้านสาเหตุของความพิการที่เกี่ยวข้องกับโรคเรื้อรัง เช่น เบาหวาน มะเร็งและสาเหตุจากอุบัติเหตุจราจร เป็นต้น 3) ครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะ อาทิ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว รายงานสภาวะการณเด็กและเยาวชนประจำปีของโครงการ Child Watch (สถาบันรามจิตติ, 2554-2558) พบว่ามีกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนประมาณ 120,000 – 150,000 คนต่อปี ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมักประสบปัญหาการณเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวและยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเด็กกำพร้าที่ถูกทอดทิ้ง และจากปัญหาการท้องก่อนวัยอันควรนี้เอง ทำให้เด็กกลุ่มนี้ขาดความกล้าหรือได้รับโอกาสให้กลับเข้าสู่ระบบการศึกษา 4) ครอบครัวที่มีความรุนแรงในครอบครัว จากการสำรวจพบว่ามีความรุนแรงซึ่งมีความเสี่ยงต้องเผชิญปัญหาความรุนแรงทั้งการกระทำต่อเด็ก สตรี คนพิการ และผู้สูงอายุ ในส่วนของการกระทำ ความรุนแรงต่อเด็ก กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้ข้อมูลว่า ประเทศไทยมีการทำร้ายกันระหว่างคู่สมรสอยู่ในลำดับที่ 30 ของโลก และสามีทำร้ายภรรยาอยู่ในลำดับที่ 7 ของโลก (สำนักงานกิจการสตรี

และสถาบันครอบครัว, 2556) ความรุนแรงดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งปัจจัยหลักในการกระตุ้นให้ก่อเหตุเกิดจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

ผู้วิจัยและสมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทยได้เล็งเห็นถึงสถานการณ์ของครอบครัวที่ต้องเผชิญภัยคุกคาม การเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายมิติและหลายระดับที่มีผลต่อพัฒนาเด็ก เยาวชนและครอบครัวทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงที่มาจากทั้งภายในและภายนอกเช่น วัยเด็กมีภัยคุกคามด้านการเรียน การเลี้ยงดู ด้วยสิ่งของ ด้วยสื่อที่ไม่เหมาะสมกับพัฒนาการเรียนรู้ตามช่วงวัย การใช้ความรุนแรงทางกาย วาจา ในวัยรุ่น มีภัยคุกคามด้านเพศ การพนัน ยาเสพติด เทคโนโลยีวัยทำงานที่มีภาวะเสี่ยงต่อพฤติกรรมการบริโภค ภาวะสุขภาพจิตและสุขภาพกาย วัยสูงอายุที่อยู่ในช่วงภาวะพึ่งพิง เป็นต้น ซึ่งในเหตุและปัจจัยที่เกิดในทุกช่วงวัยนี้ นำไปสู่ “ทุกขลาภเศรษฐกิจศาสตร์ของครอบครัว” ซึ่งมีจะส่งผลกระทบต่อ “การทำหน้าที่ สัมพันธภาพ และการพึ่งตนเองของครอบครัว” และนำไปสู่ความอ่อนแอครอบครัว จนกลายเป็นปัญหาสังคมที่รุนแรงเกินเยียวยา

การศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนานวัตกรรมบริการขับเคลื่อนงานครอบครัวอบอุ่นในระดับพื้นที่ ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัยของสมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เริ่มต้นจากการทำงานด้านข้อมูลร่วมกันระหว่างเครือข่ายคนทำงานด้านครอบครัวในพื้นที่ การสำรวจข้อมูลสถานการณ์ด้านครอบครัวในพื้นที่ของตน โดยการทำงานผ่าน “ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน” อาทิ การสำรวจตัวชี้วัดมาตรฐานครอบครัวอบอุ่น การสำรวจข้อมูลสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้มีการพัฒนากลไกการทำงานด้านครอบครัวขึ้น โดยอาศัยแนวคิดการทำงานเชิงพื้นที่ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัวในระดับพื้นที่ โดยได้มีความพยายามในการผลักดันให้เกิดเครือข่ายครอบครัวระดับพื้นที่ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยพัฒนางาน ให้เป็นไปในมิติเชิงรุกทั้งด้านการพัฒนาระบบข้อมูลเพื่อการเฝ้าระวังทางสังคม การพัฒนาตัวชี้วัดด้านครอบครัว การให้คำปรึกษาและบริการต่างๆ แก่สมาชิกในครอบครัวและชุมชน และการบริการด้านสุขภาพอื่นๆ แต่ด้วยการทำงานในลักษณะของการทำงาน เชิงพื้นที่นั้น หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงหน่วยงานเดียวย่อมไม่อาจมีข้อมูลที่ครอบคลุมทุกมิติ หรือมีพลังเพียงพอในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนและครอบครัวในระดับพื้นที่ได้โดยลำพัง การพัฒนาให้เกิดกลไกประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เด็ก เยาวชน และผู้สูงอายุ อาทิ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สาธารณสุข สถานศึกษา ชุมชน เป็นต้น ในลักษณะเครือข่ายองค์กรคนทำงานในพื้นที่ขนาดเล็ก จึงน่าจะเป็นคำตอบของการทำงานเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและการพัฒนากลไกที่จะช่วยให้เกิดการเชื่อมต่อข้อมูล ซึ่งเดิมที่มีอยู่ในหลายมิติจากหน่วยงานต่างสังกัดให้เข้ามาเป็น ฐานข้อมูล ร่วมของพื้นที่ที่จะช่วยเพิ่มพลังให้กับข้อมูล ซึ่งจะถูกระดมระดับขึ้นเป็นนโยบาย หรือแนวทางการทำงาน ร่วมกันในการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวและบุคลากรในระดับพื้นที่ที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ ความเข้าใจและสามารถดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาครอบครัวและส่งต่อข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเสริมสร้างความอบอุ่น ให้กับสถาบันครอบครัวระดับพื้นที่

การศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัวในพื้นที่นำร่อง 11 จังหวัดนี้ เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีและกลไกการทำงานเชิงบูรณาการในท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูล การเชื่อมต่อข้อมูลเรื่องที่เกี่ยวข้องการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวผ่านกระบวนการทำงานเชิงพื้นที่ซึ่งจะสามารถพัฒนาระบบกลไกการทำงานระหว่างหน่วยงานต่างสังกัดและการส่งต่อข้อมูลทางสังคมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในระดับพื้นที่ในพื้นที่นำร่องซึ่งจะเป็นต้นแบบไปสู่

การขยายผลในพื้นที่อื่นๆ และผลักดันให้เกิดการพัฒนานโยบายในการดำเนินงานเชื่อมต่อข้อมูลทางด้านสังคมที่จะช่วยให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาครอบครัวไทยทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัดและระดับประเทศ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นการช่วยให้ สังคมไทยมีความหวังและทางออกกับการพัฒนาครอบครัวในฐานะสถาบันหลักของสังคมให้เกิดความเข้มแข็งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อสร้างสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กรอบความคิด/สมมติฐานการวิจัย

การศึกษากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อของการดำเนินงานผ่านกลไกเครือข่ายภาคีเชิงพื้นที่ จากภาคส่วนต่างๆในพื้นที่ซึ่งอาจประกอบด้วย ภาคการศึกษา ภาคสาธารณสุข ภาคพัฒนาสังคม ภาคประชาสังคม ฯลฯ ทั้งนี้ลักษณะสำคัญในการดำเนินการศึกษานั้น จะมุ่งเน้นกลไกเครือข่ายภาคีเชิงพื้นที่ที่ทำให้เกิดระบบและกลไกที่สามารถเชื่อมต่อการทำงานของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างบูรณาการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อสร้างสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัวที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

วิธีดำเนินการวิจัย

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

1.1) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

1.1.1) พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดในพื้นที่นาร่องและบุคลากรที่ทำงานเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมของจังหวัดนาร่อง จำนวน 11 คน

1.1.2) บุคลากรของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนในจังหวัดนาร่องจำนวน 20 คน

1.1.3) เครือข่ายคนทำงานด้านครอบครัวในพื้นที่จังหวัดนาร่อง จำนวน 20 คน

1.1.4) ครอบครัวที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในพื้นที่จังหวัดนาร่อง จำนวน 50 คน

1.1.5) ครอบครัวยากลำบากทางด้านเศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดนาร่อง จำนวน 20 ครอบครัว

1.2) พื้นที่นาร่องใน 11 จังหวัด ได้แก่ พะเยา ลำปาง น่าน เลย กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี สุรินทร์ สระบุรี พัทลุง ตรัง และสงขลา

2) ขั้นตอนการดำเนินงาน

รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลของจังหวัด และศพค.นาร่อง จากฐานข้อมูลชุมชน เช่น อบท.01สถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัวในแต่ละระดับตัวชี้วัด (อาทิเรื่อง สัมพันธภาพของครอบครัว การทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว การพึ่งตนเองของครอบครัว ทูทางสังคม และการหลีกเลี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบากของครอบครัว)

2.1) ศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ในเรื่องการพึ่งพาตนเองของครอบครัว จากเอกสาร บทความวิจัย บทความวิชาการ งานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ พร้อมทั้งจัดเวทีระดมความคิดเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการพึ่งพาตนเองของครอบครัว จาก 3 กลุ่ม (1) กลุ่ม ครอบครัว เด็กและเยาวชน ผู้นำชุมชน (2) กลุ่มนักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเงิน (3) กลุ่มนักวิชาการด้านครอบครัวศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง

2.2) พัฒนาแบบสอบถามสำหรับการสำรวจสถานการณ์การพึ่งพาตนเองของครอบครัว และนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตามเนื้อหา ความถูกต้องเหมาะสม โดยผลการวิเคราะห์ความเที่ยงตรงตามเนื้อหา ปรากฏว่าข้อคำถามทุกข้อมีดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ .60 ขึ้นไปจากนั้นนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขไปหารือและทำความเข้าใจกับคณะทำงานของศูนย์ประสานงานระดับจังหวัด และคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนระดับตำบลนำร่อง เพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ในการเก็บข้อมูลสถานการณ์

2.3) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมอบหมายคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนระดับตำบลนำร่องเป็นผู้สำรวจสถานการณ์การพึ่งพาตนเองของครอบครัวใน 11 จังหวัดพื้นที่นำร่อง จำนวน 3,300 ชุด

2.4) จัดประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มเพื่อถอดบทเรียนการส่งเสริมสัมมาอาชีวะในชุมชนและนวัตกรรมจัดการการเงินของชุมชน จาก (1) ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทด้านส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริตและการพัฒนานวัตกรรมจัดการการเงินของชุมชน (2) ตัวแทนครอบครัวที่พึ่งตนเองได้และมีนวัตกรรมจัดการการเงินที่ดี และมีการประกอบอาชีพสุจริต

2.5) วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามและการประชุมกลุ่มย่อยกลุ่ม จากนั้นผู้วิจัยคืนข้อมูลในระดับจังหวัด โดยประสานความร่วมมือกับทีมประสานงานของสมาคมครอบครัวศึกษาในระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการจัดตั้งกลไกเครือข่ายภาคีเชิงพื้นที่ โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ อาทิ

- การพัฒนาพื้นที่ร่วมในการประสานแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเครือข่ายภาคีเชิงพื้นที่ อาทิ การประชุม หรือ เวทีประชาคม สภาคาแฟ เป็นต้น
- การประเมินและวิเคราะห์สภาพปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งเป็นผลมาจากครอบครัวไม่สามารถพึ่งตนเองได้
- การออกแบบกิจกรรมหรือรูปแบบการส่งเสริมการสร้างรายได้ การประกอบสัมมาอาชีวะ และการพึ่งตนเองของครอบครัว สำหรับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน

2.6) จัดเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวางแผนออกแบบการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเองของครอบครัว ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาคีเชิงพื้นที่ในพื้นที่

ผลการวิจัย

1) สถานการณ์การพึ่งพิงที่สูงขึ้นของครอบครัว

สังคมไทยกำลังจะเป็นสังคมผู้สูงอายุการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตนั้น จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์สำคัญที่มีผลต่อสังคมไทยอย่างมากนั่นคือ การมีผู้สูงอายุมากกว่าเด็ก ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นจากจำนวนเด็กที่ลดลงในขณะที่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกประมาณ 15 ปีข้างหน้า จำนวนเด็กจะพอๆ กับผู้สูงอายุ และหลังจากนั้นจะเกิดปรากฏการณ์มีผู้สูงอายุมากกว่าเด็ก ทำให้เกิดภาวะการพึ่งพิงที่สูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 3 - 4 ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้ประเทศเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงวัย และประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) โดยจากข้อมูลของ United Nations World Population Ageing พบว่า หลังจากปี 2552 ประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิง ได้แก่ เด็กและผู้สูงอายุ จะมีจำนวนมากกว่าประชากรในวัยแรงงาน และในปี 2560 จะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ประชากรเด็กน้อยกว่าผู้สูงอายุ สถานการณ์นี้เป็นผลมาจากการลดภาวะเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็ว และการลดลงอย่างต่อเนื่องของระดับการตายของประชากร ทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วสาเหตุสำคัญของการเพิ่มสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการคือ

1) การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์หรือการเกิดน้อยลง จากข้อมูลอัตราเจริญพันธุ์รวมทำให้เห็นว่าจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่สตรีคนหนึ่งมีตลอดวัยเจริญพันธุ์ได้ลดลงเป็นลำดับ จาก 4.9 คน ต่อสตรี 1 คนในปี 2517 เหลือเพียงประมาณ 1.6 คน ต่อสตรี 1 คน ในปี 2556 และเหลือประมาณ 1.3 คน ในปี 2576

2) การลดลงของภาวะการตาย ส่งผลให้อายุคนไทยยืนยาวขึ้น ดูได้จากอายุเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของคนไทยเมื่อ 50 ปีก่อน อายุคาดเฉลี่ย ของเพศชายประมาณ 55 ปี เพศหญิงประมาณ 62 ปี แต่ปัจจุบันอายุคาดเฉลี่ยได้เพิ่มสูงขึ้น โดยเพศชายประมาณ 72 ปี เพศหญิง ประมาณ 79 ปี และอีกสิบปี ข้างหน้าอายุคาดเฉลี่ยของเพศชายประมาณ 76 ปี และเพศหญิงประมาณ 83 ปี

จากปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ประการนี้ ส่งผลให้ประเทศไทยกำลังเผชิญกับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ซึ่งประชากรสูงวัยกำลังเพิ่มจำนวนมากขึ้น ในขณะที่อัตราภาวะเจริญพันธุ์ของประชากรในภาพรวมน้อยลง ส่งผลให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ โดยคาดการณ์ว่า อัตราภาวะเจริญพันธุ์ในภาพรวมนั้นจะลดลงจากในปี 2553 ที่ 1.6 เป็น 1.3 ในปี 2583 ผลกระทบจากการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นทั่วโลก รวมถึงรูปแบบการใช้จ่ายเงินที่เป็นการสร้างหนี้สินในเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และค่าเฉลี่ยหนี้รายครัวเรือนที่มีอัตราสูงขึ้น ทำให้หลายประเทศมองเห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาความรู้เรื่องทางการเงินมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นแนวทางสำคัญที่เสริมสร้างศักยภาพทางความรู้และสถานะการเงินที่ดีของประชาชน หากพิจารณาปัญหาทางการเงินที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากการตกเป็นเหยื่อจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ รวมถึงการทุจริตฉ้อโกงแอบแฝงในรูปแบบต่างๆ ซึ่งสร้างมูลค่าความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจกว่าหมื่นล้านบาท ตลอดจนปัญหาภาระหนี้สินเรื้อรังอันมีที่มาจากการบริหารจัดการเงินล้มเหลว สะท้อนได้จากหนี้ภาคครัวเรือนเพิ่มสูงถึง 10.5 ล้านล้านบาท (ข้อมูล ณ ไตรมาส 1 / 2558) หรือคิดเป็นร้อยละ 85.9 ของจีดีพี ในขณะที่การตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการออมเพื่อการเกษียณของคนไทยสะท้อนจากเงินออมที่ยังไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายยามเกษียณ ทำให้ในอีกไม่ถึง 10 ปีข้างหน้ารัฐต้องรับภาระผูกพันทางงบประมาณด้านสวัสดิการผู้สูงอายุมากกว่า 4.8 แสนล้านบาท (ตัวเลขรวมอัตราเงินเพื่อคาดการณ์ในปี 2565) ส่งผลให้ไทยยังคงตกอยู่ในวังวนของกับดักของการเป็นประเทศกำลังพัฒนา (MiddleincomeTrap) อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพิงของครอบครัวที่สูงขึ้น

(1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนไทย อาทิ โอกาสที่เด็กจะได้อยู่กับพ่อแม่ พบว่า สัดส่วนครัวเรือนที่มีเด็กจำนวนลดลง จากปี 2543 มีเด็กจำนวน 15.3 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 55.6 ลดลงเป็น มีเด็กจำนวน 12.2 ล้านคนในปี 2556 คิดเป็นร้อยละ 36.9 และยังพบว่า เด็กได้อยู่กับพ่อแม่ลดลง โดยเฉพาะเด็กในครัวเรือนยากจน ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายในประเทศที่มีต่อชีวิตวัยเด็กจากการศึกษาระยะยาวด้วยวิธีผสมผสานโดยด้วยการสนับสนุนจากยูนิเซฟนั้น พบว่าร้อยละ 36 ของผู้ดูแลเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่คือ ปู่ย่าตายาย อยู่ในภาวะเสี่ยงด้านสุขภาพจิต และเกือบร้อยละ 90 ของเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ของเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ อยู่กับปู่ย่าตายายแทน ซึ่งส่วนมากจบชั้นประถมศึกษา นอกจากนี้ ผลการศึกษาในปีแรกยังชี้ว่า ร้อยละ 25 ของเด็กที่ไม่อยู่กับพ่อแม่ มีพัฒนาการล่าช้าเมื่อเทียบกับร้อยละ 16 ของเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ โดยมีพัฒนาการล่าช้ากว่าในเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านภาษา

โอกาสในการศึกษาต่อ มีแนวโน้มดีขึ้นช่องว่างการศึกษาระหว่างเมืองกับชนบทดีขึ้น โดยในปี 2543 จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนอายุ 15-60 ปี เท่ากับ 7.2 ปีและปี 2556 เพิ่มขึ้นเป็น 9.2 ปี อัตราการเรียนต่อมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยอัตราการเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลายปี 2549 ร้อยละ 78 และในปี 2556 สูงขึ้นเป็นร้อยละ 82 เมื่อพิจารณาอัตราการเข้าเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของเยาวชนไทยที่มีอายุระหว่าง 16-19 ปี มีแนวโน้มสูงขึ้นมากโดยเด็กที่มาจากครอบครัวยากจนที่สุด (พ่อแม่มีรายได้อยู่ในกลุ่มร้อยละ 25 ต่ำสุดของครัวเรือน

ไทยหรือกลุ่มจนที่สุด) ในปี 2529 มีเพียงร้อยละ 7 ที่ได้เข้าเรียนต่อ และในปี 2552 สัดส่วนนี้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 50 ในขณะที่เดียวกันเด็กที่มาจากครอบครัวฐานะดี (พ่อแม่มีรายได้อยู่ในกลุ่มร้อยละ 25 สูงสุดของครัวเรือนไทยหรือกลุ่มรวยที่สุด) ก็มีสัดส่วนการเข้าเรียนต่อเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 45 เป็นร้อยละ 79 ช่องว่างในการเรียนต่อในระดับมัธยมปลายของเด็กสองกลุ่มนี้จึงลดลงจากร้อยละ 38 เหลือร้อยละ 29 ซึ่งแสดงถึงความเหลื่อมล้ำที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง

อัตราการเรียนต่อในระดับอุดมศึกษากลับพบว่า ความเหลื่อมล้ำนั้นเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด จากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นเยาวชนอายุระหว่าง 19-25 ปี พบว่าช่องว่างในการเรียนต่อระหว่างเด็กที่มาจากกลุ่มครอบครัวที่รวยที่สุด กับกลุ่มที่จนที่สุดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 20 ในปี 2529 เป็นร้อยละ 38 ในปี 2552 หรือเกือบจะเท่าตัว และส่วนใหญ่เกิดขึ้นหลังจากปี 2539 เมื่อศึกษาภูมิหลังของเด็กที่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับอุดมศึกษาส่วนใหญ่แล้วพบว่ามาจากครอบครัวที่มีฐานะดี อาจสรุปได้ว่าการขาดแคลนทุนทรัพย์เป็นปัจจัยสำคัญเบื้องหลังความเหลื่อมล้ำในการเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่การแก้ปัญหาโดยภาครัฐที่ผ่านมาจึงเน้นที่การแก้ปัญหาความขาดแคลนทุนทรัพย์ของครัวเรือน ซึ่งเรียกว่าเป็นปัญหาปัจจัยระยะสั้น เช่น นโยบายเรียนฟรีในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การอุดหนุนค่าเล่าเรียนในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ และการขยายการให้เงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาสำหรับนักเรียนในระดับมัธยมปลายขึ้นไปอย่างไรก็ตาม แม้ว่านโยบายเรียนฟรี และเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเรียนต่อในระดับมัธยมปลาย แต่ที่ผ่านมากลับชี้ชัดว่ามีเด็กยากจนจำนวนน้อยมากที่สามารถก้าวผ่านเข้าไปเรียนในระดับอุดมศึกษาได้ ดังนั้น การอุดหนุนค่าเล่าเรียนในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ และการอุดหนุนอื่นๆ จึงให้ประโยชน์กับเด็กจากครอบครัวที่มีฐานะดีมากกว่าเด็กยากจนอย่างปฏิเสธไม่ได้ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาภาคครัวเรือนจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่าถ้าเฉลี่ยทั้งประเทศแล้วมีอัตราส่วนเพียงเล็กน้อย ประมาณร้อยละ 1.13 – 2.7 เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายที่ครัวเรือนจ่ายเพื่อการอื่น แต่ถ้าเทียบส่วนที่ครัวเรือนต้องจ่ายต่อค่าใช้จ่ายการศึกษาทั้งหมดอยู่ในอัตราสูงพอสมควร โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายส่วนที่เป็นเงินติดกระเป๋ (Pocket Money) ที่ผู้ปกครองให้กับนักเรียนไปโรงเรียนจะมีสัดส่วนราวร้อยละ 40 ของค่าใช้จ่ายทางการศึกษาภาคครัวเรือนทั้งประเทศ

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีระดับรายได้ใกล้เคียงกัน การใช้จ่ายทางการศึกษาภาครัฐของไทยอยู่ในระดับที่เพียงพอ แต่เมื่อพิจารณาด้านคุณภาพการศึกษาพบว่า ผลลัพธ์ทางการศึกษาของไทยยังต่ำ โดยเฉพาะผลการสอบระหว่างประเทศตามโครงการประเมินนักเรียนนานาชาติ PISA ของกลุ่มประเทศ OECD ด้านประสิทธิภาพการใช้จ่ายภาครัฐในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานแสดงส่วนแบ่งงบประมาณด้านการลงทุนลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่เพิ่มขึ้นในการใช้จ่ายเพื่อบุคลากร และงบดำเนินการ ขณะงบประมาณด้านการลงทุนถูกจัดสรรเป็นงบประมาณส่วนกลาง ทำให้ต้องมีการแข่งขันของระดับล่างเพื่อให้ได้มาซึ่งงบประมาณส่วนกลางซึ่งมีน้อย

(2) ความยากจน ผนวกกับภาวะความกำพร้าและพิการทำให้เด็กเข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับต่ำกว่าเกณฑ์หรือไม่เข้าเรียน รัฐยังไม่สามารถให้บริการการศึกษาภาคบังคับได้ครอบคลุมเด็กไทยทุกคน โดยเด็กวัยเรียนอายุ 6 – 11 ปีมีอัตราการเข้าเรียนสุทธิในระดับประถมศึกษาอยู่ที่ร้อยละ 88.7 และเด็กวัยเรียนอายุ 12 – 14 ปีมีอัตราการเข้าเรียนสุทธิในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอยู่ที่ร้อยละ 73.2 โดยเด็กวัยเรียนในภาคอีสานมีอัตราการเข้าเรียนต่ำสุดทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น เด็กยากจนมีอัตราการเข้าเรียนสุทธิและอัตราการเข้าเรียนจริงในระดับการศึกษาภาคบังคับต่ำกว่าเด็กทั่วไป นอกจากนี้ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจที่พบในเด็กที่เข้าเรียนต่ำกว่าเกณฑ์อายุ เช่น มักอยู่ในครอบครัวที่มีขนาดใหญ่ ยากจน เด็กพิการและเด็กกำพร้า

การเข้าเรียนชั้นประถมซ้ำของเด็กครัวร้อยละ 20 ในปีช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า ร้อยละ 5 ของกลุ่มเด็กยากจนเป็นเด็กมีความเสี่ยงที่จะไม่เรียนต่อจนสำเร็จการศึกษาภาคบังคับ โดยมีมักจะขาดเรียนบ่อยและออกกลางคันไปทำงานหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวเมื่ออายุย่างเข้าวัยแรงงาน แม้จะยังไม่สำเร็จมัธยมต้นเด็กอายุ 6 – 14 ปี ส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เข้าเรียนนั้นเป็นกลุ่มที่ครอบครัวมีฐานะยากจนมาก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเกี่ยวกับสภาพครอบครัวเช่นเป็นเด็กกำพร้า หรือพิการ สำหรับประเทศไทยมีเด็กกำพร้าอยู่ร้อยละ 4.7 ของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ในภาคอีสาน เด็กกำพร้าจะมีอัตราการเข้าเรียนที่ต่ำกว่าเด็กที่ไม่กำพร้า และเด็กกำพร้าที่มีความเสี่ยงต่อการขาดโอกาสทางการศึกษาสูงคือ กลุ่มเด็กกำพร้ายากจนที่ขาดทั้งพ่อและแม่

ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2559 พบว่า เด็กนักเรียนที่ยากจนและได้รับทุนการศึกษามีเพียงร้อยละ 11 ของเด็กนักเรียนที่ได้รับทุนการศึกษาทั้งหมด และคิดเป็นร้อยละ 3.7 ของเด็กนักเรียนที่ยากจนทั้งหมด ในปี 2559 รัฐใช้จ่ายงบประมาณเพื่อจัดบริการการศึกษาทั้งหมด 267,430 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 21.0 ของรายจ่ายรวมทั้งประเทศ เป็นรายจ่ายเพื่อจัดบริการการศึกษาในระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาาราวสองในสามของรายจ่ายเพื่อการศึกษาทั้งหมด แต่นักเรียนสายสามัญได้รับงบประมาณสนับสนุนมากกว่าสายอาชีพ และระดับอุดมศึกษาได้งบค่อนข้างมาก ซึ่งสะท้อนทัศนคติสังคมที่มุ่งปริญญา ทั้งนี้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการอุดหนุนรายหัวต่ำสุดในเกือบทุกระดับการศึกษา ยกเว้นระดับก่อนประถมและประถมศึกษา ซึ่งสูงกว่าภาคใต้เล็กน้อย ทั้งนี้การอุดหนุนต่อหัวนักเรียนในทุกระดับการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ ซึ่งสะท้อนถึงว่าการกระจายรายจ่ายงบประมาณเพื่อการศึกษายังไม่เป็นธรรมเท่าที่ควร

ครัวเรือนมีรายจ่ายเพื่อการศึกษา รวม 91,209 ล้านบาท เกือบครึ่งหนึ่งของค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาหรือร้อยละ 48.6 เป็นการใช้จ่ายโดยครัวเรือนที่รวยมาก ส่วนใหญ่เป็นค่าเล่าเรียนในโรงเรียนเอกชน ในขณะที่ครัวเรือนที่ยากจนมากมีรายจ่ายเพื่อการศึกษาเพียงร้อยละ 5.7 ทั้งนี้ครัวเรือนที่รวยมากใช้จ่ายเพื่อการศึกษาสูงกว่าครัวเรือนที่จนมากถึง 8.6 เท่าโดยเฉลี่ยครัวเรือนทั่วไปต้องใช้จ่ายเพื่อการศึกษาเฉลี่ย 10,270 บาทต่อคนปี สำหรับเด็กที่เรียนในระดับศึกษาภาคบังคับทั่วไป ซึ่งเป็นภาระที่ทำให้คนจนอาจจะเรียนไม่สำเร็จแม้แต่ชั้นมัธยม 3 ซึ่งถือเป็นภาคบังคับ โดยเฉพาะหากครอบครัวมีการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวสูง หรือมีความเปราะบางและเปลี่ยนแปลงในครอบครัวเช่นกำพร้า พิการ มีสมาชิกในครอบครัวที่พิการ หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง เป็นต้น เด็กเหล่านี้ก็เสี่ยงที่จะขาดโอกาสที่จะเข้าถึงหรือเรียนจบการศึกษาภาคบังคับได้

(3) ปัญหาเรื่องการออมและหนี้สิน แหล่งรายได้หลักของครัวเรือนมาจากค่าจ้างรองลงมาเป็นกำไรจากการประกอบธุรกิจ รายได้จากการทำการเกษตรซึ่งไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงสิบห้าปีที่ผ่านมา การศึกษาจากข้อมูลครัวเรือน พบว่า อัตราการออมครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 6,387 บาทต่อเดือน เปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 22,396 บาทต่อเดือน สรุปว่าอัตราการออมต่อรายได้ เฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 10 ซึ่งนับว่าต่ำและพบว่าพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยมีความแตกต่างและหลากหลาย นอกจากนี้ยังพบว่า มูลเหตุจูงใจการออมนั้นส่วนใหญ่มาจากความหวังดีของพ่อแม่และการเก็บออมเพื่อเป็นมรดกให้ลูกหลานในวันข้างหน้า การที่ครัวเรือนได้รับมรดกเป็นที่ดิน-บ้าน-และตัวเงินจากบุพการีในสิบปีที่ผ่านมา การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งสะท้อนความไว้วางใจในชุมชน (ทุนทางสังคม) สอดคล้องกับผลการสำรวจสภาพการณ์พึ่งตนเองและความรู้ทางการเงินของครอบครัวในจังหวัดน่านรองทั้ง 11 จังหวัด พบว่า ครอบครัวกว่าร้อยละ 10.66 เป็นครอบครัวหย่าร้าง แยกกันอยู่ รวมทั้งเป็นหม้าย มีจำนวนผู้สูงอายุ และบุตรหลานในอุปการะที่ต้องเลี้ยงดูและสงเคราะห์ เฉลี่ยครอบครัวละ 1-2 คน โดยส่วนใหญ่ครอบครัวกว่าร้อยละ 69.11 จะออมเงินเพื่อใช้จ่ายยามเจ็บป่วยรองลงมาคือ การออมเพื่อการบริโภค ร้อยละ 44.31 และการออมเพื่อใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา ร้อยละ 39.84

ตารางที่ 1 ร้อยละของครอบครัวในจังหวัดน่านรอง จำแนกตามวัตถุประสงค์การออม

วัตถุประสงค์ของการออม	ร้อยละ
เพื่อใช้ยามเจ็บป่วยฉุกเฉิน	69.11
เพื่อบริโภคในชีวิตประจำวัน	44.31
เพื่อลงทุนด้านการศึกษาของบุตรหลาน	39.84
เพื่อใช้ในยามเกษียณ	20.73
เพื่อท่องเที่ยว	20.33
เพื่อซื้อที่อยู่อาศัย	12.60
ไม่สามารถเก็บออมได้เพราะรายได้ไม่เพียงพอ	8.94

ข้อมูลจากการระดมความคิดและถอดบทเรียนร่วมกับปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ และตัวแทนครอบครัวจำนวนรวมกว่า 100 คนในจังหวัดน่านรองทั้ง 11 จังหวัด พบว่า “หนี้ส่วนใหญ่ก็เป็นหนี้ส่งลูกเรียน” “หนี้ตามฤดูกาล ในที่นี้หมายถึง การกู้เพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม” “หนี้จากความเชื่อใจ เช่น ค้าประกัน” และเมื่อสำรวจทัศนคติทางการเงินของครอบครัวในเรื่องวิธีการเก็บออมของครอบครัว พบว่า ร้อยละ 64.63 จะเก็บในบัญชีเงินฝากในรูปแบบออมทรัพย์ มีเพียงร้อยละ 15.45 ที่ออมแบบฝากประจำ ร้อยละ 18.70 แบ่งให้สมาชิกครอบครัวเก็บไว้ส่วนหนึ่ง และร้อยละ 35.77 เก็บในรูปแบบเงินสดที่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่ามีร้อยละ 3.85 ที่ไม่มีการเก็บออมเลย เมื่อสำรวจเรื่องการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือน พบว่า มีเพียงร้อยละ 30.83 ที่มีจัดทำบัญชีครัวเรือน ยังพบว่า กว่าร้อยละ 56.5 ของครอบครัวต่างก็ประสบปัญหาเงินไม่พอจ่าย โดยครอบครัวมีวิธีการแก้ปัญหา ดังนี้ ร้อยละ 27.6 ถอนเงินจากบัญชีเงินออม ร้อยละ 13.0 กู้เงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ ร้อยละ 8.1 ต้องทำงานล่วงเวลา และกว่าร้อยละ 15 ของครอบครัวที่แก้ปัญหาการเงินไม่พอจ่ายด้วยการเพิ่มภาระหนี้สิน อาทิ ขอยืมจากเครือญาติและเพื่อน ใช้บัตรเครดิตซื้อของ/กดเงินสด แทนนำสิ่งของไปจำนำ ใช้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลในระบบ และนอกระบบ เป็นต้น

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบปัญหาหนี้สินที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ นี้ ถึงแม้จะเป็นปัญหาระดับครัวเรือน แต่ในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งภาวะเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ กล่าวคือ หากครัวเรือนสะสมหนี้เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับที่สูงแล้ว ความสามารถในการใช้จ่ายใช้สอยของครัวเรือนก็จะลดลง ส่งผลให้มาตรฐานการครองชีพต่ำลง เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องทางการเงิน ผลที่ตามมาคือ ความเครียด ปัญหาครอบครัว เกิดอาชญากรรม การฆ่าตัวตาย ฯลฯ แนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของครัวเรือนให้ตรงจุดนั้น ควรให้ความสำคัญกับกลุ่มครัวเรือนที่มีปัญหา และมีความเปราะบางต่อปัจจัยเสี่ยงต่างๆ เช่น กลุ่มครัวเรือนยากจน เกษตรกร เป็นต้น เพราะหนี้สินส่วนใหญ่ต้องนำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับการซื้อที่อยู่อาศัยและใช้จ่ายในครัวเรือน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ร้อยละของครอบครัวในจังหวัดน่านรองที่มีวิธีการแก้ปัญหาทางการเงิน
กรณีที่ได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย

วิธีการที่ครอบครัวปฏิบัติ	ร้อยละ
ถอนเงินจากบัญชีที่เก็บไว้	27.6
กู้ยืมจากสหกรณ์ออมทรัพย์	13.0
ทำงานล่วงเวลา	8.1
จ่ายชำระค่าใช้จ่ายต่างๆ ชำลาง	6.9
ขอยืมจากเครือญาติและเพื่อน	5.3
ใช้บัตรเครดิตซื้อของ/กดเงินสดแทน	5.3
นำสิ่งของไปจำนำ	4.9
ใช้บริการสินเชื่อส่วนบุคคลในระบบ	1.6

ผลการศึกษาความรู้ทางการเงินของครอบครัว พบว่า ครอบครัวของจังหวัดน่านรองประเมินความรู้ และพฤติกรรมทางการเงินของตนเอง อยู่ในระดับ 60 (กำหนดคะแนนมีค่า 0-100 โดย 0 คือแย่ที่สุด และ 100 คือ ดีที่สุด) และเมื่อพิจารณาเรื่อง ความรู้ ทักษะและพฤติกรรมทางการเงิน (Financial Literacy) ตามนิยามของ OECD คือ การตระหนัก ความรู้ความเข้าใจ ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ ทักษะ และพฤติกรรม ในลักษณะที่มี ผลให้บุคคลเกิดการตัดสินใจทางการเงินที่ดี และในที่สุดจะช่วยส่งผลให้บุคคลมีสุขภาพทางการเงิน และ ความเป็นอยู่ทางการเงินที่ดีนั้น พบว่า

ตารางที่ 3 ผลการสำรวจความรู้และพฤติกรรมทางการเงินของครอบครัว

ความรู้ทางการเงินของครอบครัว

- ร้อยละ 79.61 ของครอบครัวสามารถคิดคำนวณ (บวก ลบ คูณ หาร) จำนวนเงินได้อย่างถูกต้อง
- ร้อยละ 54.07 มีความรู้เรื่องเครดิตบูโร และผลของการผิดชำระเงินกู้
- ร้อยละ 30.20 ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมูลค่าของเงินตามกาลเวลา เช่น เงินอัตราเงินเฟ้อ
- ร้อยละ 57.65 สามารถคำนวณดอกเบี้ยของสินเชื่อ
- แต่มีเพียงร้อยละ 27.06 สามารถคำนวณดอกเบี้ยทบต้นได้อย่างถูกต้อง และร้อยละ 12.16 เท่านั้น ที่สามารถคำนวณเงินต้นและดอกเบี้ย
- ร้อยละ 70.73 ไม่มีความรู้เรื่องนโยบายคุ้มครองเงินฝาก
- มีครอบครัวเพียงร้อยละ 8.94 เท่านั้นที่เคยเข้ารับการอบรม/เข้าร่วมโครงการเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางการเงิน

พฤติกรรมทางการเงินของครอบครัว

- ร้อยละ 93.2 ไตร่ตรองก่อนซื้อสิ่งของหรือใช้จ่าย
- ร้อยละ 90.1 ของครอบครัวมีการดูแลการเงินใกล้ชิดมีตั้งเป้าหมายการเงินระยะยาว และพยายามทำให้ได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้
- ร้อยละ 89.1 จะจ่ายบิลตรงเวลา
- กว่าร้อยละ 55 ของครอบครัวที่ตอบแบบสอบถาม ยังมีความสุขในการใช้เงินมากกว่าการออมเงินเพื่ออนาคต และร้อยละ 60 ที่คิดว่าเรื่องค่าใช้จ่ายในวันพรุ่งนี้เอาไว้อย่างดีที่หลัง
- ร้อยละ 69.81 คิดว่า “เงินเป็นสิ่งที่มิได้เพื่อใช้จ่าย”

จากผลการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ นำมาสู่สถานการณ์การพึ่งพิงของครอบครัวที่กลายเป็นภาระทางสังคม ดังนั้นหลายพื้นที่ที่ประสบปัญหาดังกล่าว ต่างพยายามรวมพลังความรู้ของคนและครอบครัวในชุมชน จนกลายเป็นกลไกการทำงานเชิงพื้นที่ โดยการ “ร่วมกันเปลี่ยนภาวะพึ่งพิงให้กลายเป็นพึ่งตนเองครอบครัว” ไม่เฉพาะการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ แต่ยังสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพ พึ่งตนเองด้านข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ จนพัฒนาเป็นตัวชี้วัดสถานการณ์ความอบอุ่นของครอบครัวได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลวิจัยจากการระดมความคิดและถอดบทเรียนร่วมกับปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ และตัวแทนครอบครัวจำนวนรวมกว่า 100 คน ในจังหวัดน่านรองทั้ง 11 จังหวัด ได้ให้ข้อมูลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า “หากสมาชิกส่วนใหญ่ของครอบครัวมีการใช้คุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต คือ ความซื่อสัตย์ ความพอเพียง ความมีวินัย ความมีน้ำใจ และความซื่อสัตย์ มักจะไม่อด ไม่มีหนี้” รวมทั้ง สมาชิกในครอบครัวที่อาสาทำงานในชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้อง “ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งในครอบครัวและชุมชน เช่น ต้องมีความซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์ เสียสละ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและสิ่งผิดกฎหมาย รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ในครอบครัวและชุมชน” ซึ่งทั้งหมดนี้คือจะเป็นภูมิธรรมที่เสมือนเป็นภูมิคุ้มกันให้ครอบครัวเลือกประกอบอาชีพที่สุจริต

ผลการศึกษาเชิงลึกจากครอบครัวในจังหวัดน่านพบว่า การอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนามาบูรณาการกับงานด้านเศรษฐกิจ ซึ่งก็คือหลักเศรษฐกิจสายกลาง หรือเศรษฐกิจมัชฌิมา หรือเป็นหลักคำสอนที่เป็นหัวใจที่สำคัญอยู่ตรงที่การดำรงชีวิต ด้านการหาเลี้ยงชีพอย่างถูกต้องเรียกว่า สัมมาอาชีวะ หรือสัมมาเศรษฐกิจ ส่งผลให้หลายครอบครัวที่มีวินัยในการจัดการการเงินที่ดี และยังได้นิยามความหมายคำว่า พอเพียง หมายถึง พออยู่พอกิน ตามความเหมาะสม หรือ ความพอดี และยังเหลือเก็บในรูปแบบของ “เงินออม” ในรูปแบบต่างๆ ทั้งกองทุนหมู่บ้าน สัจจะออมทรัพย์ กองทุนหอย ถั่ว เป็นภูมิปัญญาการออมสู่การพัฒนาวิถีชีวิตทางการเงินของครอบครัว และชุมชน อันจะเป็นส่วนสำคัญของการสร้างความมั่นคงในบั้นปลายชีวิตด้วยตัวเอง ไม่ต้องรอพึ่งพาสังคม สงเคราะห์จากรัฐ และในเมื่อ “วินัย” เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในทักษะการจัดการเงินทั้งของตัวเองและครอบครัว การดำเนินของกลุ่มออมทรัพย์และสถาบันทางการเงินในชุมชนที่ทำให้ครอบครัวสามารถเข้าถึงและสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกมีวินัยในการออมได้สำเร็จ จึงสามารถสร้างพลัง (Empower) ให้คนได้ใช้ศักยภาพในตัวเอง ผุดผ่องให้พ้นบ่วงความจน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของสถาบันการเงินขนาดเล็กและใหญ่ เราพบว่าความท้าทายหลักของกลุ่มออมทรัพย์ และนวัตกรรมจัดการทางการเงินของชุมชน จึงมิได้อยู่ที่การเน้นขยายสินเชื่อให้คนจนเข้าถึงมากขึ้นเรื่อยๆ หากแต่อยู่ที่การทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนจน และนำเสนอบริการทางการเงินที่ตรงต่อความต้องการ หลากหลาย สะดวก ยืดหยุ่น และมีราคาเหมาะสม ผ่านสถาบันการเงินในท้องถิ่นและ/หรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย อาทิ บริการธนาคารผ่านมือถือ (Mobile Banking) รากฐานของการเงินที่ยั่งยืนมิได้อยู่ที่สินเชื่อ หากแต่อยู่ที่การออม เพราะการออมเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาคน ไปสู่การพัฒนาครอบครัวและชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ตลอดไป

2) กลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อสร้างสัมมาอาชีพและการพึ่งตนเองของครอบครัว

ชุมชนและครอบครัวที่จะอยู่รอดได้อย่างสง่างามจึงต้องเป็นชุมชนและบุคคลที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีทั้งภูมิปัญญาและขีดความสามารถในการ “เลี้ยววิกฤต-สวาทโอกาส” จากความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจากรอบข้าง มีความสามารถในการจัดการวิถีชีวิตและการทำมาหากินของตนได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปในสังคม มีโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เปิดกว้าง แต่ในขณะเดียวกันตระหนักในคุณค่าแห่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนหรือชุมชนของตนเอง และที่สำคัญที่สุดคือความสามารถในการพึ่งตนเองบุคคลและชุมชนที่จะช่วยให้สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเข้มแข็ง เราพบว่า กระบวนการทำงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ตลอดจนเครือข่ายคณะทำงานในเรื่องต่างๆ ในพื้นที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกระบวนการทัศนสำคัญของการเป็นประชาสังคม (Civic Community) โดยมีลักษณะร่วมบางประการ อาทิ

- การมีโครงสร้าง (Structure) หรือองค์กร (Organization) รองรับ เช่น การมีกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน การมีปัจจัยพื้นฐานในการติดต่อสื่อสารกัน การมีทรัพยากร การมีระบบการจัดการ
- การมีระบบความสัมพันธ์ (Relationship) และการติดต่อสื่อสาร (Communication) ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ
- การมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนหรือช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน
- การมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันและนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Process) และตัดสินใจปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน
- การมีจิตสำนึกสาธารณะ (Civic Consciousness) บนพื้นฐานของความไว้วางใจ (Trust) ระหว่างกันของคนในชุมชน
- การมีภาวะผู้นำที่ดีและซื่อตรง มีคุณธรรม (Leadership)

ชุมชนควรสร้างกลไกการขับเคลื่อนและพัฒนากลไกการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อสร้างสัมมาอาชีวะ และการพึ่งตนเองของครอบครัวด้านครอบครัวในพื้นที่ให้ชัดเจน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองหลากหลาย รวมทั้งการเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วนได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาครอบครัวในลักษณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งมีกลไกสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. การ “ตั้งโจทย์” จากข้อมูลสภาวะการณ์ครอบครัวในพื้นที่

ผลการสำรวจข้อมูลสภาวะการณ์ครอบครัวในเบื้องต้นนี้ยังได้สะท้อนให้คนในชุมชน โดยเฉพาะ “ผู้สูงอายุ” “อาสาสมัครชุมชน” ได้เห็นปัญหาและต้องการที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกันชุมชน จึงนำมาสู่ “การทำงานบนฐานข้อมูลสู่แนวทางการปฏิบัติ” โดยการจัดทำโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวขึ้น นอกจากนี้ การผลักดันเรื่องการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ให้กลายเป็นนโยบายบัญญัติอยู่ในแผนงาน มีการจัดงบประมาณสนับสนุนและเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ให้ประสบความสำเร็จเริ่มจากในระดับท้องถิ่น รวมทั้งการบริหารจัดการบนฐานข้อมูล โดยการพัฒนากระบวนการระดมสมองสภาวะการณ์ครอบครัว การพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวระดับท้องถิ่น รวมทั้งตัวชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรมหรือแผนงาน

2. การ “วางแผนร่วมกัน” ของคนในพื้นที่

ผลสรุปขึ้นการวางแผนของทั้งสองพื้นที่มิใช่แค่เพียงการเตรียมความให้ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดโครงการหนึ่งสำเร็จเท่านั้น แต่ยังเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ และการปรับตัวของครอบครัวให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย เนื่องจากในอนาคตความเป็นสังคมชนบทจะกลายเป็นสังคมเมือง ดังนั้นการสร้าง “ครอบครัว” ให้เป็นเกราะคุ้มกันจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นและต้องวางแผนอย่างรอบคอบโดยให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับภาควิชาการภายนอก อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ฯลฯ หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการแบบพหุภาคี

3. การ “ลงมือปฏิบัติ” ตามแผนงาน/โครงการ

สรุปผลการดำเนินงานการให้ความสำคัญของพื้นที่ซึ่งต้องอาศัยการบริหารจัดการที่เป็นระบบ พบว่า เกิดการจัดตั้งคณะทำงาน เพื่อระดมความคิดให้เกิดแผนงาน กิจกรรม งบประมาณ และกลไกการจัดการที่ยั่งยืนในพื้นที่ โดยให้ความสำคัญในเรื่องการ “ประสานพลัง” ท้องถิ่น วิชาการในการพัฒนาครอบครัว ทำงานบนฐานข้อมูลของท้องถิ่นในเรื่องครอบครัว การพัฒนาเครื่องมือและตัวชี้วัด และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดเป็นโครงการการพัฒนาขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

4. การ “ติดตามและประเมินผล” เพื่อวัดผลสำเร็จของโครงการ

การติดตามประเมินผลเพื่อวัดความสำเร็จของโครงการโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อประเมินความสำเร็จและความเป็นไปได้ของโครงการ โดยอาจมีการกำหนดความสำเร็จของโครงการ เช่น การส่งเสริมความสัมพันธ์ครอบครัวนั้น โครงการของชุมชนสามารถเชื่อมโยงความรู้ภายนอกชุมชนกับความรู้ที่มีในท้องถิ่น ผ่านกลุ่มผู้สูงอายุ และได้ขับเคลื่อนขยายผลจากระดับท้องถิ่นไปสู่จังหวัดได้หรือไม่ นอกจากนี้ยังพบว่า ความเป็นได้ในการพัฒนา โดย “อาศัยข้อมูลเป็นฐานการขับเคลื่อนและแก้ปัญหา” น่าจะเป็นแนวทางการของการดำเนินงานการพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต

การสรุปผลการวิจัย

ครอบครัวจะอบอุ่นได้จำเป็นต้องอย่างยิ่งที่สมาชิกในครอบครัวต้องประกอบสัมมาชีพและพึ่งตนเองได้ ซึ่งจะก่อปรด้วย ความรู้ ทักษะ ทศนคติและพฤติกรรมทางการเงินเป็นภูมิรู้ที่อยู่ในตนของแต่ละคน ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสุขภาพทางการเงินและการเป็นอยู่ทางการเงินของแต่ละครอบครัวซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง “การพึ่งตนเอง” โดยการพึ่งตนเองในประเด็นที่สำคัญคือ การพึ่งตนเองในมิติทางเศรษฐกิจ แต่จะไม่สามารถบอกได้ว่าพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ หากขาดการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ด้านข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ ซึ่งการพึ่งตนเองทั้งสามมิตินี้จะเป็น “ภูมิคุ้มกัน” ที่ช่วยให้ครอบครัวหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและภูมิรู้ ที่เป็นภูมิคุ้มกันนี้ จะช่วยให้บุคคลและครอบครัวสามารถปรับตัวในได้ในภาวะยากลำบาก รวมทั้งเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อแต่ละครอบครัวมีภูมิรู้ ภูมิคุ้มกันทางโลกแล้ว หากมี “ภูมิธรรม” มาประกอบกัน ในการดำเนินชีวิตจะส่งผลให้เกิด “ภูมิปัญญา” แห่งการพึ่งตนเอง อันเป็นปรากฏการณ์ของความอบอุ่นในแต่ละชุมชน ซึ่งจะเห็น เครือข่ายและนวัตกรรมทางการเงินในชุมชน เกิดจาก “การทำฐานข้อมูล” “ความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรผ่านสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนและเครือข่ายต่างๆ” รวมทั้ง “การทำหน้าที่ของตนเองในการสร้าง ‘ทุนทางสังคม’ ที่เข้มแข็ง” และนำไปสู่การสร้างชุมชนที่อบอุ่นที่ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะต่อกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

- 1) กำหนดให้เกิดจัดทำฐานข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ครอบครัวในระดับจังหวัด/ชุมชน เกิดการเชื่อมต่อข้อมูลระหว่างหน่วยงานภาคีเชิงพื้นที่เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางสังคมเพื่อการพัฒนา นโยบาย หรือแผนงานเพื่อเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัวในมิติต่างๆ
- 2) ผลักดันและขับเคลื่อนให้เกิดเครือข่ายและกลไกการทำงานร่วมกัน และขยายผลการเชื่อมต่อข้อมูลและการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในการป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัวผ่านศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัว อาทิ สมาคมครอบครัวศึกษา

- 1) ควรจัดทำฐานข้อมูลวิชาการและองค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว
- 2) ควรสรุปสภาวะการณ์ครอบครัวหรือรายงานสภาวะการณ์ครอบครัวอบอุ่นในมิติเศรษฐศาสตร์ในระดับจังหวัด/ท้องถิ่นประจำปี
- 3) ควรประชาสัมพันธ์และสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความอบอุ่นของสถาบันครอบครัว

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวในอนาคตควรคำนึงถึงความหลากหลายของสภาวะการณ์ครอบครัวในแต่ละพื้นที่ควรมีกำหนดเป็นโจทย์เชิงประเด็น อาทิ แนวทางการช่วยเหลือและส่งต่อดูแลครอบครัวกลุ่มยากจน หรือการกำหนดโจทย์เชิงกลุ่มเป้าหมายตามช่วงวัย เช่น การส่งเสริมการสร้างทักษะชีวิตและทักษะอาชีพในกลุ่มเด็กเยาวชน การช่วยเหลือและดูแลครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น กลุ่มผู้สูงอายุ/ชรา หรือการกำหนดโจทย์ทำงานเชิงกิจกรรม เช่น การพัฒนาทักษะอาชีพ การฝึกอบรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต การเรียนรู้สร้างทักษะชีวิต เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2559). **ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร.
- คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาชีวิตของประชาชน. (2557).. **รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย: ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานและข้อมูลพื้นฐาน ปี 2557**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พีทีเอสเพรส จำกัด.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และสุวิมล เสงพัฒนา. (2557). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “การออม ความมั่งคั่ง และบำนาญผู้สูงอายุของครัวเรือนไทย”**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2554). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2558**. กรุงเทพฯ : บริษัททอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2555). **จะแก้ปัญหาคายากจนกันอย่างไร : แข่งขัน แจกจ่าย หรือสวัสดิการ**. กรุงเทพฯ : บริษัททอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- ปราโมทย์ ปราสาทกุล. (2556). **สถานการณ์ผู้สูงอายุ แนวโน้ม และผลกระทบจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน**. วรเวชม์ สุวรรณระดา และ สมประวิณ มั่นประเสริฐ. (2552).
- ปัจจัยกำหนดพฤติกรรมกรรมการออมของผู้มีงานในประเทศไทย**.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2558). **ภาวะการออมการ ลงทุน และช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุนปี 2556**. บัญชีเศรษฐกิจเงินทุนของ ประเทศไทยพ.ศ.2552-2556, หน้า 27.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). **รายงานผลการประเมินโอกาสและคุณภาพการศึกษาของคนไทย**, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). **ความยากจนและการกระจายรายได้**. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). **การสำรวจการเปลี่ยนแปลงของประชากร**.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2559). **รายงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ ด้านเศรษฐกิจเรื่อง “เศรษฐกิจผู้สูงวัย”**.
- สถาบันรามจิตติ. (2557). **โครงการสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนระดับประเทศ 2555-2556**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2553). **ปฏิรูประบบสวัสดิการแบบ Workfare : บทเรียนจากต่างประเทศ**.
- สุภาพร คล้ายเกตุ. (2550) **การศึกษาปัจจัยที่กำหนดการออมของครัวเรือนเกษตรกรในประเทศไทย**. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย : กรุงเทพฯ.
- Population Reference Bureau. (2012). **World Population Data sheet**. องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD). (2556). **โครงการประเมินผลนักเรียนนานาชาติขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD Programme for International Student Assessment: OECD PISA)**.